

NEJVÝZNAMNĚJŠÍ MUZEA

NÁRODNÍ MUZEUM (založeno 1818)

Vznik a vývoj NÁRODNÍHO MUZEA

Národní muzeum je největším muzeem České republiky. Je ústředním státním muzeem s funkcí sbírkotvornou, vědeckou, osvětovou a metodickou. Jeho posláním je přispívat k rozvíjení národní identity, stejně jako vědomí příslušnosti k širšímu celku evropského a světového společenství a kultury. Je polytematickým ústavem, který zahrnuje řadu vědních oborů a sběrných oblastí od přírodních věd až po specializované obory věd společenských. Tvoří je pět odborných ústavů (Přírodovědecké muzeum, Historické muzeum, Knihovna Národního muzea, Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur - součást Národního muzea od roku 1932, Muzeum české hudby - součást Národního muzea od roku 1984) a dva útvary provozně-technické (Ekonomicko-provozní útvar, Odbor pro centrální sbírkotvornou a výstavní činnost).

Hrabě Kašpar Maria Sternberg, zakladatel muzea

Počátky Národního muzea byly, podobně jako tomu bylo jinde v Evropě, spjaty s dary velkých soukromých sbírek, především sbírek přírodovědeckých, které byly v majetku aristokratů žijících v Čechách. Skupina osvícenských šlechticů - a zejména hrabě Kašpar Maria Sternberg (1761-1838), světově uznávaný učenec v oboru paleontologie - se také postavila do čela přípravných prací k založení

muzea. **15. dubna 1818** podepsala provolání o založení muzea a svou podporou dosáhla toho, že se roku 1820 dostalo novému ústavu potvrzení vídeňské vlády a panovníka. Byla ustavena Společnost vlasteneckého muzea v Čechách jako majitelka a správkyňe sbírek i jako organizátorka veškeré muzejní práce. Jejím prvním předsedou se stal **hrabě Sternberg**. Majitelkou muzea zůstala Společnost až do roku 1934, kdy byly muzejní sbírky převzaty do vlastnictví a správy Země České. V roce 1949 byly převedeny do vlastnictví státu.

Druhou významnou osobností v dějinách muzea byl historik **František Palacký** (1798-1876). Jeho organizační schopnosti, rozhled, pracovitost a ušlechtilé osobní vlastnosti mu získaly vůdčí postavení mezi představiteli českého národního hnutí i úctu u šlechtických představitelů muzea. Podařilo se mu tak odstranit rozpor, který se projevoval v počátcích muzea, kdy převážně aristokratický a přísně vědecký ráz muzea se stal předmětem kritiky vlastenecky naladěné veřejnosti. Díky jeho úsilí se posílilo také postavení historických oborů v muzeu. Velký význam pro muzeum i veškerý vědecký život v Čechách mělo založení dodnes vydávaného prvního vědeckého českého časopisu **Časopisu Národního muzea** (1827) a založení **Matice české** (1831), která se zasloužila o vydání základních prací české vědy a literatury. V obou případech byl iniciátorem vzniku František Palacký.

Josef Schulz, architekt a stavitel muzejní budovy

Po Sternbergově a Palackého éře následovalo ve vývoji muzea období, pro něž je charakteristické prohlubování a profesionalizace vlastní muzejní činnosti. Časově je spojeno s 2. polovinou 19. století. V muzeu vznikly vědecké práce, které měly zásadní význam pro rozvoj velkého počtu vědních disciplin. Stalo se tak mimojiné i proto, že během 19. století byly do muzejních sbírek včleněny nejvýznamnější české soukromé sbírky, soubory pramenných informací základního významu. Namátkou lze připomenout sbírky Kašpara Sternberga, ve kterých byla i slavná sbírka českých nerostů J.T. Lindackera, Sternbergův herbář i jeho bohaté kolekce paleontologické a geologické, čítající 145 000 předmětů. Do Národního muzea se dostala mineralogická sbírka Františka Xavera Maxmiliána Zippeho, který je pokládán za zakladatele české mineralogie.

Kustodem sbírky botanické byl Karel Bořivoj Presl, bratr Jana Svatopluka Presla. Velmi úzký vztah k muzeu měl Jan Evangelista Purkyně i slavný francouzský badatel, usedlý v Praze, Joachim Barrande, jehož sbírky položily základy světové slávy paleontologického oddělení Národního muzea. Do muzejních sbírek přešel odkaz českého botanika a cestovatele Tadeáše Haenkea.

Správci mineralogických a paleontologických sbírek byli univerzitní profesori Jan Krejčí, Karel Vrba, Antonín Frič. Ve výčtu jmen a přínosu jejich nositelů české vědě a českému muzejnictví by bylo možné pokračovat až do současnosti a nejen v oborech přírodovědných. Stejně tomu bylo v oborech historických. Nejen Josef Dobrovský a František Palacký byli předními činiteli v muzejní správě a zasloužili se o rozmach muzejních sbírek a badatelské práce. Nemalou měrou k němu přispěli jejich následovníci, známé osobnosti českého dějepisného i literárně vědního bádání, Karel Jaromír Erben, Václav Vladivoj Tomek, Josef Emler a další. S muzeem jsou nerozlučně spjaty dějiny české numismatiky a stejně významný podíl mělo a má pro rozvoj české archeologie, jejímž organizačním centrem byl od roku 1843 Archeologický sbor muzejní Společnosti. Uvést by bylo možné i další obory, pro něž pro všechny byly a jsou mimořádně významným zdrojem badatelské práce bohaté a v nejednom ohledu jedinečné fondy Knihovny Národního muzea.

František Palacký, autor koncepce historických sbírek

Problémem, který provázel Národní muzeum od jeho vzniku, bylo uložení muzejních sbírek. **Zpočátku byly uloženy ve Šternberském paláci na Hradčanech, od roku 1846 v Nostickém paláci v ulici Na příkopě, od roku 1891 v nově postavené muzejní budově na Václavském náměstí.** Třebaže v porovnání se staršími objekty byla nová reprezentační budova nesrovnatelně větší, záhy pro potřeby muzea nedostačovala. Sbírký nadále narůstaly a narůstají a velké projekty, jakými byla výstavba budov pro Knihovnu Národního muzea a Přírodovědecké muzeum na Letenské pláni nebo výstavba Přírodovědeckého

muzea v Troji, či jiné záměry (např. přístavba budovy na Václavském náměstí) zůstaly nerealizovány. Teprve poslední léta přinášejí řešení - nová budova Přírodovědeckého muzea se staví v Horních Počernicích, velké depozitární prostory pro sbírky Historického muzea a pro Knihovnu Národního muzea byly získány a rekonstruovány, případně jsou dále upravovány v Terezíně.

Osobnosti spjaté s Národním muzeem

BARRANDE, Joachim (11.08.1799 - 05.10.1883) *stavební inženýr, přírodovědec, průkopník výzkumu zkamenělých živočichů*

Narodil se ve Francii, v Praze však prožil přes padesát let života. Stal se zakladatelem výzkumu zkamenělin živočichů v usazeninách prvohorních moří ve středních a západních Čechách.

Jeho dílo nemá rozsahem na světě obdoby a stalo se příkladem metodiky terénní a laboratorní paleontologické práce. Dodnes přímo i nepřímo ovlivňuje geologické vědy ve světovém měřítku, zvláště paleozoologii. Barrandovi se dostalo velkého uznání již za jeho života.

14. července 1884 byla na počest tohoto významného badatele umístěna na Barrandově skále pamětní deska s jeho jménem.

BOLZANO, Bernard (05.11.1781 - 18.12.1848)

Pražský katolický kněz Bernard Bolzano, vědec, jehož převratné učení a rozsáhlé dílo zasahuje do oblasti logiky, matematiky, fyziky, náboženské filozofie, sociální filozofie a estetiky, je jednou z největších postav české historie. Tento vychovatel a lidumil, což obojí se u něho krylo s představou kněze, vyplnil značný kus českých duchovních dějin v 19. století. Jako matematik a logik vzbuzuje pozornost 20. století a stává se jedním z velikých zjevů v říši ducha.

Ediční řada Bolzanova díla, vydávaná od r. 1969 ve Stuttgartu (Bernard-Bolzano-Gesamtausgabe), má dnes již přes padesát vydaných knižních svazků a dalších asi padesát jich má ještě vyjít. Na tomto monumentálním díle spolupracuje mezinárodní tým včetně vědců z Čech.

Bolzano se stal „objevem 20. století“ a jako dosud přehlíženého a nedoceneného geniálního matematika a logika ho nyní studují vědci v mnohých vyspělých zemích na celém světě. Překlady z jeho prací vycházejí mj. v USA, v Izraeli i v Japonsku.

DVOŘÁK, Antonín (08.09.1841 - 01.05.1904) *hudebník – skladatel, dirigent, pedagog*

Antonín Dvořák byl geniální český skladatel, jehož jméno je známé celému světu. Obohatil svět nesmírnou krásou své hudby. Jeho vzestup z chudoby až na vrchol slávy je trvalou inspirací z hlediska víry v sílu nadání a cílevědomé práce. Jeho přístup k ostatním lidem může být i dnes vzorem pro spolužití ve společnosti tvořené různými národy, etniky a kulturami.

HOLUB, Emil (07.10.1847 - 21.02.1902) *přírodovědec, cestovatel, afrikanista*

Dr. Emil Holub se zasloužil o to, že se civilizované země seznámily nejen s přírodními krásami Afriky, ale také s životem domorodců. Díky němu se Evropa zbavila mnoha mýtu a pověr o „Černoších“.

V Jižní a centrální Africe strávil tento cestovatel dohromady asi jedenáct let, z toho sedm let během prvního pobytu a necelé čtyři roky během druhého pobytu. Holubovo dílo si dodnes uchovalo nejen svou dokumentační a zpravodajskou hodnotu. Některé z jeho exponátů jsou dnes již jedinými existujícími svého druhu! Jako první začal upozorňovat na nebezpečí přílišného „vnášení civilizace“ do domorodých kultur.

NÁPRSTEK, Vojta (17.04.1826 - 01.09.1894) *Pražský mecenáš, zakladatel Českého průmyslového muzea, propagátor ženské vzdělanosti*

Po deseti letech politické emigrace v USA využil svých zkušeností k povznesení pokroku Prahy v mnoha sférách. Ve vzdělání viděl lék na duchovní i materiální zaostalost, a proto nejprve zpřístupnil veřejnosti svoji knihovnu a v r. 1874 i soukromé průmyslové muzeum.

Jeho snahou bylo povznést Prahu z provinční zaostalosti a alespoň vybaveností, městským mobiliářem a osvíceným vedením ji dostat na úroveň evropských velkoměst, jako byla především Paříž, Londýn a Vídeň.

Aktivně se zapojil do činnosti českých vlastenců, byl poslancem na českém sněmu a sám napomáhal mnoha politickým i společenským akcím (založení českých novin, příprava Zemské jubilejní výstavy, Národopisné výstavy československé aj.).

PALACKÝ, František (14.06.1798 - 26.05.1876) *Politik, zakladatel novodobého českého dějepisectví.*

František Palacký patří dodnes mezi nejznámější a nejvýznamnější české historiky, byl i jednou z nepřednějších postav českého politického života 19. století. Jeho rozsáhlé „Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě“ představují jednu z nejvýznamnějších a dodnes nejznámějších českých historických prací.

Význam Františka Palackého sahal i za hranice Čech, zejména v politické oblasti. Jako politik se projevil především v revolučním roce 1848, ale i později v souvislosti s uspořádáním rakouské, resp. rakousko-uherské monarchie a tedy i s nejpodstatnějšími otázkami středoevropské politiky.

Byl označován jako „Otec národa“, jeho pohřeb se stal akcí celonárodního významu.

STERNBERG, Kašpar Maria

(06.01.1761 - 20.12.1838) *přírodovědec, paleobotanik*

Kašpar M. Sternberg patří mezi nejvýznamnější postavy české přírodovědy 19. století. Na mezinárodním vědeckém poli se zasloužil o rozvoj paleobotaniky v Čechách. Svými revolučními myšlenkami a novými poznatky předběhl svou dobu. Je zakladatelem Národního muzea, spoluzakladatelem Matice české. Je významným mecenášem v dějinách naší země, finančně podporoval české obrozence i vědecké příznivce.

ŠAFÁRIK, Pavol Jozef (13.05.1795 - 26.06.1861) *básnik, slavista, literárny historik*

Pavol Jozef Šafárik v dobe národného obrodzenia kliesnil cestu novým názorom na vedu, literatúru a kultúru. Svojím celoživotným dielom položil základy slavistiky a jeho práce sa stali základom bádania pre nasledujúce generácie.

Dějiny hlavní budovy Národního muzea

Národní muzeum, nejstarší muzejní ústav v Čechách, bylo založeno jako „**Vlastenecké muzeum**“ roku **1818 slavnostním svoláním zemské šlechty z 15. dubna**. Sbírkové byly zpočátku shromažďovány v minoritském klášteře sv. Jakuba na Starém Městě a v soukromých bytech. Prvním stálým sídlem muzea se stal r. 1819 Šternberský palác na Hradčanech, zčásti pro ten účel propůjčený Společností vlasteneckých přátel umění. Dnes je zde jedno ze sídel Národní galerie.

Bývalé sídlo muzea na Příkopě (v letech 1847 - 1890)

Roku 1840 vypracoval František Palacký návrh na zbudování novostavby muzea v rámci velkoryse projektovaného střediska vědy a kultury, které mělo být postaveno pod názvem **Francisceum** (na paměť císaře Františka I.) na dnešním Smetanově nábřeží. Kromě muzea zde měly sídlit i výtvarná akademie, konzervatoř a Průmyslová jednota. Velkorysý projekt byl bohužel redukován na pouhý pomník Františka I., přesto však stojí za pozornost. Tento Palackého historicky první plán na muzejní novostavbu u nás obsahoval totiž progresivní požadavky, které realizoval až o půl století později (bohužel ne všechny) architekt Josef Schulz. Palackého stavební program požadoval nejen výstavní sály pro geologii, mineralogii, zoologii, botaniku, archeologii, numismatiku, knihovnu, archív, sbírky grafiky, ale i pro lapidárium a kromě studoven a čítáren žádal i zřízení depozitářů. Dokonce i idea Panteonu se sochami a portréty velkých Čechů se již v tomto programu objevila.

K novostavbě však nedošlo, a tak se muzeum stěhovalo r. 1846 do Nostického paláce na Příkopě, který byl pro ten účel zakoupen. Tento nevelký objekt (dnes zbořený) však brzy nestačil pojmout rychle narůstající sbírky. Proto se představy o samostatné budově speciálně vystavěné pro muzejní potřeby staly již na počátku 60. let opět aktuálními. Významným impulsem k tomu bylo výzva českého sněmu z 10. května 1864, aby zemský výbor vypracoval na novostavbu návrh. Zemský výbor stanovil hlavní rysy stavebního programu a r. 1865 požádal pražskou městskou radu o přidělení stavební parcely na Karlově náměstí (v jeho severní části, poblíž Novoměstské radnice) o ploše asi 1200 m². Radním se tento plán nelíbil, a tak se jednání vleкло ještě několik let.

Až r. 1876, po návrhu Fr. L. Riegra, darovala městská rada pro novou muzejní stavbu velmi cenný a výhodný pozemek na horním konci Václavského náměstí, nad právě bořenou Novou Koňskou branou, o celkové ploše 13598 m². Hlavní překážka padla, ale přesto uběhlo ještě několik let, než se podařilo stavbu

prosadit. Až 28. 7. 1883 se zemský sněm vrátil ke svému rozhodnutí z r. 1864 a dal pokyn, aby zemský výbor předložil stavební plán. Stavební program vypracovaný 14. 11. 1883 charakterizoval účely a podstatné rysy připravované budovy. Mimo jiné požadoval pro přírodní sbírky asi 4100 m² výstavních ploch, pro sbírky kulturněhistorické asi 2180 m² a pro knihovnu asi 350 m². Z dnešního hlediska je překvapivé, že se téměř nepočítalo s prostory pro depozitáře (které požadoval už F. Palacký v případě Franciscea!). Budova měla mít pouze skladiště pro 300 000 knih a sklad pro sbírky mineralogické a geologické o ploše asi 240 m².

Josef Schulz, architekt a stavitel muzejní budovy

Konečně 15. 11. 1883 byl vypsán veřejný konkurs na předběžné skici pro novou muzejní stavbu. Šest domácích architektů bylo přímo k účasti na soutěži vyzváno. Byli to Antonín Viktor Barvitijs, Antonín Baum, Hanuš Koch, Josef Schulz, Antonín Wiehl a Achill Wolf. K datu uzávěrky, 20. 3. 1884, se sešlo celkem 27 návrhů. Soutěžní porota, v níž byl mj. arch. Josef Hlávka, přisoudila první cenu návrhu označenému heslem Pro patria, jehož autorem byl Josef Schulz. Druhé místo získal František Schmoranz a třetí Hanuš Koch. Schulzův projekt zaujal a zvítězil především tím, že obohatil stavební program o ideu ústředního slavnostního Panteonu. Prof. Schulz vypracoval pohotově definitivní plány, upravené po připomínkách muzejních kustodů a vídeňských odborníků. Byl jmenován ředitelem stavby, jež měla být hotova za čtyři roky. Schulzův honorář za celou práci měl činit 3 % veškerých plánovaných nákladů na stavbu, tedy 53 500 zl. Stavební náklady byly odhadovány (bez architekta honoráře, vnitřní umělecké výzdoby a mobiliáře) na 1 740 000 zlatých. Ve skutečnosti pak dosáhly výše asi 2 miliónů zlatých. Stavba, určená pro využívání soukromou Společností Muzea Království českého, byla financována českým sněmem jako reprezentantem Země české a řízena zemským výborem.

Dne 27. června 1885 bylo místodržitelstvím vydáno povolení ke stavbě. Ta se vzápětí velmi rychle rozběhla. Již 20. července se začalo s kopáním základů, 13. srpna s jejich zděním a do 15. listopadu byl úplně vyzděn suterén. Následujícího roku 1886 dosáhla stavba již ke korunní římsce a byla provizorně na zimu zastřešena, aby mohly být v celé budově prováděny klenby. V dubnu 1881 bylo započato s osazováním kamenné korunní římsy, v květnu byla osazována atika

balustrádou a během roku byla budova zakryta (s výjimkou hlavní kopule) definitivní střechou. Na konci roku byla zbudována architektura tympanonu nad hlavním vchodem. V roce 1888 se dokončila stavba hlavní kopule, bylo osazováno hlavní schodiště, prováděly se práce štukatérské a malířské. Do nich a na balustrády byly usazeny sochy.

Rozestavěná budova na konci června 1888

Roku 1888 měla být stavba v podstatě dokončena, ale zdržela se nezvykle nepříznivým počasím. V témže roce se začalo s přípravou vnitřního zařízení budovy, na něž zemský sněm schválil rozpočet do výše 300 000 zlatých. Dokončovací práce trvaly až do počátku r. 1890. Dr. Josef Emler konstatoval ve své zprávě z 16. 3. 1890, že „o stavbě nového domu muzejního možno říci, že až na některé drobné dodělávky jest téměř dokončena“. „Stavba jest již dokonána“, konstatoval výbor muzea ve svém dopise zemskému výboru 4. května 1891. Nastalo stěhování sbírek a jejich pořádání. Dne 25. 1. 1890 se usnesl zemský sněm na tom, že větší část levého přízemního traktu nové budovy bude dočasně propůjčena České akademii pro vědy, slovesnost a umění. Zahajovací slavnost České akademie, uspořádaná v Panteonu 18. května 1891, se stala současně slavnostním zpřístupněním nové budovy Muzea Království českého.

Budova po dokončení v březnu 1891

Muzejní novostavbu, dokončenou v prvním čtvrtletí r. 1891, bylo třeba ještě vybavit mobiliárem a doplnit uměleckou výzdobou. Zejména vybavení sálů vitrínami bylo náročnějším podnikem, než se původně předpokládalo. Proto se protáhlo až do r. 1901. Téhož roku byla zhruba dokončena i umělecká výzdoba budovy, spočívající především ve vybavení hlavních prostor sochami a nástěnnými obrazy. Počátkem 90. let se upravovalo bezprostřední okolí budovy na veřejný park. Spor mezi architekty Schulzem a Hlávkou o umístění jezdeckého pomníku sv. Václava byl v r. 1893 rozhodnut ve prospěch Josefa Hlávky, který navrhl, aby pomník nebyl umístěn na muzejní rampu, ale stanul samostatně na Václavském náměstí. Monumentální bronzový pomník pak byl vytvořen J. V. Myslbekem, odhalen r. 1913 a zcela dokončen r. 1922. Žulový sokl, který již na schodišti rampy pro sochu sv. Václava stál, byl odstraněn a nahrazen schody v dubnu 1898.

Kupodivu již r. 1901 bylo třeba opravovat opadávající omítku fasády. Šlo o první údržbovou práci většího rozsahu. Zemský výbor nutnost této práce zdůvodnil r. 1899 tím, že „fasáda budovy muzejní nebyla posud opravována od vystavění budovy“. V létě r. 1902 byly pak nevyhovující betonové pamětní desky na fasádě nahrazeny deskami z červené žuly, s vyzlacenými nápisy.

Již po několika letech od otevření budovy bylo zřejmé, že ani tento obrovský palác nestačí rostoucím potřebám muzea. Muzejní jednatel prof. Alfréd Slavík již v r. 1904 vyjádřil obavu, že „vývoj muzea bude povážlivě ohrožen nedostatkem místností, který za krátkou řadu let dospěje ke stavu neudržitelnému“. Proto vypracoval na přelomu let 1912 a 1913 prof. Jan Koula, tehdy ředitel historickoarcheologického oddělení, projekt na přístavbu k muzejní budově v prostoru Čelakovského sadů. Projekt nebyl realizován, stejně jako všechny ostatní, které se do dnešních dnů zrodily. Tajemník muzejní společnosti dr. Theodorik Saturník uváděl r. 1924, že „bylo hned po státním převratě všem jasno, že pro přírodovědecké sbírky jest třeba nové budovy“ a že „průběhem několika málo let nebude v nynější budově muzejní již vůbec žádného prázdného místa“. Státní regulační komise tehdy určila pro stavbu parcelu v Tróji, „poblíže budoucí zoologické a botanické zahrady“. Nepřekonatelnou překážkou se tehdy stal nedostatek peněz. Obě světové války muzeum těžce postihly. První přivedla Muzejní společnost téměř k bankrotu a ohrozila tím vážně další osudy sbírek i budovy. Výrazem nového státního uspořádání v r. 1918 bylo odstranění Wagnerových mramorových byst císaře Františka Josefa I. a císařovny Alžběty z výzdoby Panteonu.

V období německé okupace za 2. světové války bylo z Panteonu konfiskováno 10 bronzových soch a odvezeno do skladu barevných kovů na Maninách. Naštěstí nebyly zničeny, válku tam přečkaly a později byly navráceny zpět. Na konci války, 7. května 1945, byla muzejní budova zasažena leteckou bombou,

kteřá značně poničila střední trakt s pracovnami a zoologickými sbírkami. První dvě léta po osvobození byla proto budova opravována, sbírky, uschované ve válečných dobách na různých místech, se stěhovaly zpět a expozice se postupně zpřístupňovaly. Tečkou za válečnými událostmi bylo pořízení nových nápisů na pamětní desky při vstupu do Panteonu v r. 1947.

Nedostatek místa, po válce opět velmi akutní, byl zčásti řešen výstavbou podstřešních depozitářů kolem obou dvorů, zahájenou r. 1948. V roce 1950 vznikl další projekt na postavení nové budovy pro přírodovědecké oddělení NM. Budova měla stát na pankrácké pláni v místech, kde později vyrostl Palác kultury.

Závažným zásahem do umělecké výzdoby Panteonu byla reorganizace jeho sochařské náplně ministrem kultury Zdeňkem Nejedlým. Po odstranění sochy J. Lobkovice v r. 1950, sochy J. Clam-Martínice a bysty Pekařovy během r. 1951 vedením Národního muzea byly na pokyn ministerstva koncem r. 1951 z Panteonu odstraněny i sochy F. L. Riegra, T. G. Masaryka a E. Beneše. Socha Kašpara Sternberga byla přemístěna na několik let do ochozu 1. patra. V Panteonu tak zůstaly z velkých soch jen socha Husova, Komenského a Palackého. Bysty J. Emlera a V. V. Tomka našly své nové místo po stranách sochy Sternbergovy na ochoze a řada dalších byst byla uložena do depozitáře. Koncepce Panteonu se dotvářela ještě v následujících letech některými doplňky dalších byst a není zcela uzavřena dodnes. Význam některých osobností z novější doby zastoupených v Panteonu bystami (Fučík, Nejedlý) se nyní jeví jako dobově podmíněný, zatímco zde postrádáme bysty osob, jejichž význam pro českou kulturu a vědu je nesporný.

Cenným doplňkem pro zvýraznění estetických kvalit budovy bylo zřízení slavnostního exteriérového nočního osvětlení v r. 1960, které následovalo po generální opravě fasád v předchozích letech. Roku 1962 byl historický a umělecký význam budovy Národního muzea zhodnocen jejím zařazením mezi 33 národních kulturních památek.

Okupace Československa v srpnu 1968 armádami Varšavské smlouvy měla pro muzejní budovu tragické následky. Sovětští vojáci záměrně a zcela nesmyslně těžce poškodili hlavní průčelí střílbou z kulometů a samopalů. Střely způsobily mnoho děr v pískovcových sloupech a v omítce, poničily kamenné sochy a reliéfy, poškodily mj. tapety v zasedací síni a stěny v ředitelně, způsobily i škody v některých depozitářích. Tato těžká devastace fasády si vynutila v letech 1970-72 její generální opravu. Plomby ve starém ztmavlém hořickém pískovci jsou však podnes patrné.

S touto opravou časově souvisely mohutné podzemní práce na stavbě pražského metra. Přímo před hlavním průčelím se povrchovým odkryvem budoval

podzemní vestibul stanice Muzeum. Těto práci padly za oběť oba litinové umělecky zdobené vlajkové stožáry, které stály po stranách fontány. Jejich torza byla po letech jako neopravitelná zlikvidována. Budování metra bohužel poškodilo budovu muzea i mnohem vážnějším způsobem. Při stavbě trasy A v r. 1978 se v důsledku podzemních odstřelů uvolnil přední levý nárožní rizalit. Ve zdivu vznikly trhliny, které se směrem nahoru povážlivě rozevíraly. Celý rizalit bylo třeba odříznout od základů, hydraulicky nepatrně nadzvednout a stabilizovat betonovým základovým věncem. Roku 1986 byly trhliny zaceleny umělou pryskyřicí.

Patrně největším ohrožením budovy bylo bezohledné a necitlivé vybudování tzv. severojižní magistrály, která byla vedena středem města a Národní muzeum obklopila ze dvou stran oběma svými jízdními pruhy. Paradoxní je, že tato magistrála byla v r. 1978 uvedena do provozu slavností konanou v Panteonu Národního muzea. Budova byla spodním pruhem dálnice komunikačně i opticky odříznuta od Václavského náměstí a začala trpět nadměrným hlukem, nebezpečnou prašností a stálou vibrací. Po „něžné revoluci“ získala sice svoji původní adresu, která ji situuje na Václavské náměstí (v letech 1978-1989 byla na třídě Vítězného února), ale problém dálnice není dosud uspokojivě vyřešen. Jak kontrastně se charakteristika stavu prostředí budovy v naší době liší od instrukce zemského sněmu z r. 1864, která požadovala, aby muzejní budova stála na místě, které by *„od středu města nebylo příliš vzdálené, avšak přece tiché a klidné, ze všech stran svobodné a přístupné“* a *„jehož čistota a klidnost proudem života všedního příliš rušena býti nemá“*(!).

Literatura:

150 let národního muzea v Praze. Sborník příspěvků k jeho dějinám a významu. Praha, Orbis 1968.

Historie Slezského zemského muzea

(založeno 1814)

Slezské zemské muzeum je nejstarší muzeum v České republice. Bylo založeno v **Opavě 1. května 1814 jako Gymnazijní muzeum**. Toto muzeum bylo převážně přírodovědné povahy a vzniklo **příčiněním profesora opavského gymnázia Faustina Ense**, penzionovaného důstojníka a amatérského znalce botaniky Františka rytíře Mükusche z Buchbergu a pokrokového opavského starosty Jana Josefa Schöslera. **Muzeum umístěné v budově sněmovny** (dnešní Zemský archiv) sloužilo výuce žáků gymnázia, avšak od počátku bylo přístupno i veřejnosti. Mezi sbírkami se nacházely mimo sbírky přírodnin také modely strojů, hospodářské náradí a zařízení a sbírka archiválií. Díky četným darům mecenášů, sběry v terénu a nákupy se muzejní sbírka rozrostla **během třiceti let na 13 000 kusů**. **Po odchodu Faustina Ense z Opavy roku 1844** došlo téměř na čtyři desetiletí k útlumu muzejní práce.

Oživení nastalo na počátku 80. let 19. století, kdy byly založeny dvě muzejní instituce - **roku 1882 Uměleckoprůmyslové muzeum** (Schlesisches Landesmuseum für Kunst und Gewerbe) a **roku 1884 Muzeum Matice opavské**. První z nich, jež vzniklo za výrazné podpory Obchodní a živnostenské komory, se od počátku těšilo štědrým dotacím nejen průmyslových a živnostenských kruhů, ale i Lichtenštejnů a dokoce i samotného císaře, jehož jméno si později muzeum vzalo do svého názvu - **Muzeum císaře Františka Josefa pro vědy a řemesla** (Kaiser Franz Josef Museum für Kunst und Gewerbe). **Muzeum Matice opavské vzniklo z ryze vlasteneckých pohnutek**, z národně obranných snah, ze zájmu o český lid na Opavsku. Jeho cílem bylo sbírat a uchovávat doklady o české minulosti regionu, o životě a kultuře lidu. Duchovním otcem muzea byl tehdejší významný **historik Vincenc Prasek**. Velký zájem o muzeum projevil i Jan Neruda, který přispěl rovněž svými sbírkami a v Čechách prováděl horlivou propagaci. **V roce 1896 ještě v Opavě vzniklo z podnětu ing. M. Hartla Městské muzeum**, umístěné tehdy v budově opavské hlásky.

Rozrůstající se Uměleckoprůmyslové muzeum si záhy vyžádalo stavbu **reprezentativní výstavní budovy, která byla realizována v letech 1893 - 1895** podle návrhu vídeňských architektů **Scheinringera a Kachlera**. Značný vzrůst zaznamenalo muzeum v době působení Dr. Edmunda Wilhelma Brauna (1870 - 1957) coby kustoda a později ředitele. **Cílem E.W. Brauna bylo vybudovat muzeum moderního typu**. Snažil se v praxi uplatňovat propojení

výzkumné, akviziční a prezentační činnosti. V té době muzeum shromažďovalo především uměleckohistorické sbírky (umělecké řemeslo, především porcelán, zlatnické práce, renesanční plakety a medaile) a orientovalo se na špičkové evropské i světové umění (barokní sochařství a architektura a malířství od gotiky po současnost).

Roku 1921 bylo muzeum převzato pod názvem Slezské zemské muzeum do správy země Slezské, čímž opustilo svůj nadregionální pohled a zaměřilo se spíše na život a kulturu Slezska. Téhož roku muzeum převzalo pod svou správou sbírky Muzea Matice opavské, jež se měly stát základem etnografické sbírky. V období první republiky bylo opavské muzejnictví rozšířeno ještě o dvě další muzea; **v roce 1924 vznikla pobočka Československého zemědělského muzea** a **v roce 1927 bylo založeno Muzeum památek národního odboje**. Rozsáhlá expozice Československého zemědělského muzea, umístěná v Blücherově paláci, byla otevřena v roce 1932. Při této příležitosti byl v Opavě uspořádán sjezd Svazu československých muzeí. Sbírkou Muzea památek národního odboje byly veřejnosti zpřístupněny v roce 1928 v tzv. Müllerově domě a svěřeny do péče slezského Zemského muzea. V roce 1935 stanul v čele pracovník Dr. Karel Černožorský, pod jehož vedením se muzeum stále více orientovalo na lidovou kulturu.

Snaha, kterou vyvíjel dr. K. Černožorský, byla přerušena nacistickou okupací. V roce 1939 došlo ke sloučení muzea Zemského a Gymnazijního a vzniklo Říšské župní muzeum, do něhož byla postupně integrována i další muzea. Především závěr války byl pro opavské muzeum a jeho sbírky pohromou. V posledních březnových dnech roku 1945 budova vyhořela a s ní i velká část sbírek.

Výstavní činnost znovu vybudovaného muzea byla zahájena roku 1947. Nyní zde byly deponovány a později i převzaty do vlastní správy i sbírky ze zámků na Opavsku a umělecky a kulturně hodnotné předměty z konfiskátů. Dne 26. června roku 1949 bylo muzeum pod novým názvem Slezské muzeum v Opavě převzato do státní správy. K významným počínům 50. let náleží počátek vydávání (od roku 1951) Časopisu Slezského muzea, dále pak se roku 1955 muzeum stalo vědeckým ústavem a otevřelo první experimentální expozici. Roku 1958 bylo zřízeno Arboretum v Novém Dvoře u Opavy a připojen Památník Petra Bezruče.

Po roce 1992 byl do Slezského zemského muzea včleněn Památník II. světové války v Hrabyni, Areál čs. opevnění v Hlučíně-Darkovičkách a Slezský ústav.

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM (založeno 1817)

Založení Moravského zemského muzea v roce 1817 spadá do doby, kdy raně liberální zásady osvícenského myšlení přinesly uvolnění v duchovní, hospodářské a společenské oblasti. Podnítily zájem šlechty, nespokojené s agrárními reformami, centralizací se ztrátou téměř výlučného postavení v tvorbě a přijímání kulturních hodnot.

Tehdejší stav rozvoje vědy však podstatně omezoval realizaci často ambiciózních projektů. Vědecké zkoumání se např. nemohlo opřít o poznatky získané studiem ucelených kolekcí, dokumentujících přírodu, historii a kulturu. A tak na počátku 19. století vznikají v habsburské monarchii nové vědecké instituce - muzea.

Od rozvoje přírodních věd pěstovaných v muzeích se očekávalo, že napomůže hospodářskému růstu; poznání historického vývoje pak mělo přispívat k lepšímu chápání současnosti a v očích šlechty podporovat zemské vlastenectví jako protiváhu byrokratickému státnímu centralismu a absolutismu.

Tyto cíle byly dány do vínku i muzeu zřizovanému v moravské metropoli Brně, nazvanému na počest císaře Františkovým. U zrodu muzea stáli Christian Carl André (1763–1831), moravský osvícenec, národohospodář - prosazoval střídavé hospodářství, novinář, kancléř Moravskoslezské společnosti pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy, hrabě Josef Auersperg (1767–1829), právník absolvent Karlovy Univerzity v Praze, osvícenec, člen lóže svobodných zednářů, příznivec francouzské revoluce, významý představitel moravské inteligence, podporovatel Hospodářské společnosti, gubernátor Antonín Bedřich Mitrovský (1770–1842), právník, vysoký státní úředník, jako zemský hejtman zaštil snahy o založení zemského muzea, díky němu muzeum získalo Biskupský dvůr v Brně jako svou první budovu a hrabě Hugo František Salm-Reifferscheidt (1776–1836), osvícenecký vzdělanec a podnikatel v hornictví, hutnictví a zemědělství, ředitel Moravskoslezské společnosti pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy, věnoval muzeu sbírky přírodnin a množství uměleckých předmětů.

Prvním návrh na založení muzea pochází z roku 1803. Dne 7. března 1816 předložili hrabě Auersperg spolu s hrabětem Salmem zemskému

hejtmanovi Antonínu hraběti Mitrovskému pamětní spis vypracovaný na jejich popud Josefem Hormayerem (spolupracoval při zakládání Joanea ve Štýrském Hradci), ve kterém poukázali na nezbytnost založení muzea. Rozhodnutím císaře Františka I. z 29. července 1817 bylo zřízeno jako součást Hospodářské společnosti. Veřejnost byla se založením muzea, které bylo nazváno na počest císaře Františkovo, seznámena 24. března 1818 vyhláškou moravsko-slezského gubernátora hraběte Antonína Bedřicha Mitrovského.

MZM a jeho současné expoziční prostory

Když 29. 7. 1817 rakouský císař František I. souhlasil se vznikem instituce, která měla nést jeho jméno (totiž Františkovo muzeum), netušil jistě ani on, ani "otcové zakladatelé" Hugo František starohrabě Salm, Josef hrabě Auersperg či Bedřich Antonín hrabě Mitrovský, jakého rozvoje se - přes všechny problémy, jež přinášel čas - vzniknuvší instituce dočká. Snad nebude na škodu uskutečnit pomyslnou procházku po současných zpřístupněných objektech Moravského zemského muzea (MZM) a ukázat tak potencionálním zájemcům o shlédnutí nejrůznějších expozic, co mohou od ústavu, v jehož depozitářích je uloženo více než 6 milionů sbírkových předmětů, očekávat.

Nejstarší součástí MZM je tzv. Biskupský dvůr, získaný od olomouckého arcibiskupství krátce po vzniku muzea v roce 1818. První sbírkové celky zde byly po nutných opravách vystaveny roku 1820. V současné době lze v tomto komplexu budov, jehož gotické jádro překrývá renesanční úprava s arkýři, najít zoologickou expozici *Fauna Moravy* (vznikla v roce 1968 resp. 1971) s rozměrnými a věrohodně působícími dioramaty. Návštěvníci zajisté ocení i tři velká *sladkovodní akvária* s druhy ryb, které obývají naše toky a vodní nádrže. Numismatická expozice *Dějiny peněz na Moravě*, jejíž současná podoba pochází z roku 1991, pak v souborném přehledu ukazuje funkci peněz v životě společnosti a dokumentuje vývoj platidel od nejstarších dob až po 20. století. Na ni úzce navazuje expozice *Moravské medailérství*, která přibližuje vývoj tohoto umění na území Moravy. V areálu Biskupského dvora působí také hojně navštěvovaná **houbařská poradna**, kde lze zhlédnout originální modely hub řezbáře J. Rulíška.

Centrem činnosti MZM je v současnosti Dietrichsteinský palác na Zelném trhu, vybudovaný v druhém desetiletí 17. století jako místodržitelské sídlo pro

kardinála Dietrichsteina. V dvacátých letech 18. století byl přestavěn do vrcholně barokní podoby. Budově dosti ublížila nepřilíš citlivá rekonstrukce z let 1927-1929, kdy na ni přibýlo třetí patro. Současná podoba - už opět bez nástavby - je z konce 80. let 20. století, přičemž roku 1991 byl celý objekt zpřístupněn veřejnosti. Nyní se v něm nacházejí expozice *Pravěk Moravy*, podávající přehled vývoje osídlení od prvního výskytu člověka do období před příchodem Slovanů, expozice *Velká Morava*, dokumentující vývoj slovanského osídlení v rozmezí 6.-10. století a expozice *Morava ve středověku*, charakterizující změny na tomto území po zániku Velkomoravské říše a obsahující dále základní charakteristiku období 14.-15. století. Přírodních věd se týká mineralogicko-petrografická expozice *Svět nerostů*, v níž lze obdivovat nerostné bohatství Moravy a Slezska a dále paleontologická expozice *Zaniklý život na Moravě* dokumentující vývoj během trvání jednotlivých geologických ér. Ani zde, stejně jako v již výše uvedených expozicích, nechybějí zajímavá dioramata.

V Dietrichsteinském paláci má svůj "hlavní stan" Dětské muzeum, pracoviště, které pořádá hojně navštěvované specializované výstavy a další akce pro mládež. Organizuje pravidelné sobotní dopolední programy pro děti (a někdy i jejich rodiče), prázdninové akce, soutěže apod. Ve spolupráci s odbornými odděleními MZM přibližuje dětem hravou formou nejrůznější muzejní obory.

Další význačnou budovou, kterou spravuje MZM, je Palác šlechtičen na Koblišné ulici. Pochází ze 70. let 17. století a jeho součástí je i kaple se zajímavými pozdně barokními freskami. Palác původně sloužil jako nadační zařízení pro výchovu opuštěných šlechtických dívek. MZM jej získalo roku 1957 a v roce 1961 v něm otevřelo expozici *Lid v pěti generacích*, jež do roku 1999 prezentovala krojové součásti, lidové umění či užitkové předměty z jednotlivých oblastí Moravy. Po rozsáhlé rekonstrukci se zde od roku 2003 představují krátkodobé výstavy nejen s národopisnou tematikou. V plném proudu jsou i přípravy nové stálé etnografické expozice.

Moderním muzejním objektem je bezesporu Pavilon Anthropos v Pisáreckém parku, který navázal na práci prof. Karla Absolona z období I. republiky. S jeho stavbou se začalo roku 1958, o čtyři léta později zde mohli návštěvníci spatřit první výstavu a v roce 1964 zde byla instalována expozice *O původu a vývoji člověka a počátcích jeho kultury*, renovovaná v roce 1980. Samotná expozice seznámila návštěvníky s nálezy z celého světa dokumentujícími vývoj člověka a v nemenší míře představila i kulturu a umění paleolitických lovců. Každoročně zde byla také připravena jedna dlouhodobá výstava (v roce 1997 "Islám a jeho svět", 1998 "Indie. Bohové a lidé" přibližující problematiku hinduismu, roce 1999 "Hledání domova. Romové střední a jihovýchodní Evropy", v roce 2001 "Čína - země tří učení"). Pavilon prošel na počátku 21. století náročnou rekonstrukcí a od června 2006 zde byly zpřístupněny stálé expozice "**Morava**

lovců a sběračů", "Nejstarší umění Evropy", "Paleolitické technologie", "Genetika ve vývoji člověka", "Příběh lidského rodu", "Primáti naše rodina". Nově vybudovaná expozice nepřiblíží jen aktuální poznatky z výzkumů archeologie, antropologie, genetiky apod., ale přináší i interaktivní prezentace díky moderní audiovizuální technice a je obohacena řadou dioramat a rekonstrukcí prostředí i života paleolitických lovců a sběračů. Návštěvníci pochopitelně nepřijdou ani o oblíbenou rekonstrukci mamuta, který je nyní navíc obklopen přirozeným přírodním prostředím.

Zahradní domek na Smetanově ulici zase připomíná období, kdy v něm v letech 1910-1928 bydlel světoznámý skladatel Leoš Janáček, svého času ředitel brněnské varhanické školy. Od roku 1956 v něm byl zřízen Památník Leoše Janáčka s jeho původní pracovnou a klavírem a v roce 1978 také expozice *O životě a díle Leoše Janáčka*. Po rekonstrukci na počátku 21. století je Památník doplněn o výstavu věnovanou Mistrovým střežným dílům včetně audiovizuálního sálu opět přístupný veřejnosti.

V Mendelianu, umístěném do konce roku 2001 v augustiniánském klášteře na Starém Brně, kde v letech 1855 - 1864 prováděl své pokusy zakladatel moderní genetiky Gregor Mendel, byla od roku 1965 pro veřejnost otevřená expozice *Mendelova badatelská práce ve vývoji přírodovědného poznání*, přibližující tuto význačnou kapitolu v historii vědy. V roce 2000 došlo ke zrušení expozice. Mendelianum našlo od počátku roku 2002 útočiště v Kanceláři veřejného ochránce práv na Údolní ulici v Brně. Nyní sídlí na ulici Hudcova v Brně.

MZM však spravuje i tři mimobrněnské návštěvníkům otevřené objekty. Patří mezi ně Starý zámek v Jevišovicích (okr. Znojmo), který vznikl na místě hradu postaveného v polovině 15. století na pravém břehu řeky Jevišovky. Objekt, přeměněný na šlechtické renesanční sídlo, byl roku 1980 péčí MZM adaptován a v současné době je v něm k shlédnutí expozice *Historický vývoj Jevišovicka, zpřístupněný depozitář lidového nábytku, stálá výstava historických hudebních nástrojů* a dlouhodobá výstava *Umění skalních maleb*.

Také zámek v Budišově (o. Třebíč), přebudovaný do renesanční podoby v 70. letech 16. století, může nabídnout mnoho zajímavých exponátů. MZM jej spravuje od roku 1974 a v současnosti je v něm zpřístupněn depozitář zoologického oddělení, prezentující rozsáhlou sbírku exotických i tuzemských ptáků, savců, ryb a obojživelníků, kterou doplňují trofeje z loveckých výprav do Afriky, Asie a Kanady.

Také Památník Bible kralické otevřený v roce 1969 v Kralicích nad Oslavou (o. Třebíč), skýtá vzácnou možnost seznámit se prostřednictvím expozice *Dilo tiskařů jednoty bratrské* s historií tajné českobratrské tiskárny, jež zde působila v

letech 1578-1620. V roce 2004 bylo návštěvníkům Památníku znovu zpřístupněno sklepení tvrziště, které se nachází v jeho těsné blízkosti.

Zakončili jsme krátkou cestu po objektech MZM, kde jsou trvalé expozice, vážící se k dějinám společnosti a přírody na Moravě a ve Slezsku. Pro úplnost je ještě třeba podotknout, že ve většině z nich se konají i krátkodobé příležitostné výstavy. Za zmínku jistě stojí i údaj, že za posledních 10 let navštívilo expozice a výstavy MZM průměrně na 160 000 osob ročně.

Literatura:

K poznání a slávě země...Dějiny Moravského zemského muzea. Brno 2002.